

Bartók István – Péntek Veronika

TANÁROK, TANÍTVÁNYOK, ÉVSZÁZADOK

I. Rövid elmélkedés a 21. század elején

Tanár és tanítvány kapcsolata – ez a gondolat is felmerült mint szervező elem a jelen ünnepélyes alkalomra készülő dolgozatok megírásához, felvetve a társszerzős tanulmányok lehetőségét. Ki tanár, ki tanítvány, ki kitől mit tanul? A kérdés nem is olyan egyszerű. Könnyebb ennél a fent jelzett szerzőpáros tagjainak és a nyelvtani személyeknek az egymáshoz rendelése. Ez a kis írás két részből áll. Az I. részben az egyes szám első személye a betűrend szerint az első helyre került társszerzőt jelzi. Így lesz ez egészen ennek a résznek a végéig.

Én, Bartók István nem voltam tanítványa Balázs Mihálynak. Akár lehettem volna, de a szegedi egyetemen a szemináriumi csoportok beosztása folytán elsőéves hallgatóként nem az akkor pályakezdő fiatal tanársegéd óráira kerültem. Később a régi magyar irodalom barátainak összejövetelein sokat tartózkodtam egy légtérben Balázs Mihállal. Áhítattal hallgattuk a Keserű-tanszék állandó vendégelőadójának, Pirnát Antalnak az elbeszéléseit a 16. századi radikális reformáció hőseiről. Már akkor lehetett sejteni, hogy Balázs tanár úr méltó társa, majd folytatója lesz az erre irányuló kutatásoknak. Én azonban inkább tiszteletteljes borzadályal figyeltem azokat, akik eligazodtak a korabeli eszmetörténet útvesztőiben, ahhoz nem kaptam kedvet, hogy magam is utánuk eredjek a labirintusba.

Érdeklődésem irodalomtörténészként más szakterületek felé sodort, egyetemi oktatóként sem kerültem túlságosan közel a mentalitástörténethez. Így volt ez egészen addig, amíg a pécsi egyetemen az egyik legszorgalmasabb hallgatóm, Péntek Veronika meg nem tisztelt a bizalmával, engem kérve fel tervezett szakdolgozata témavezetőjének. Amikor megtudtam, hogy legkedvesebb szerzőiről, Pécsi Lukácsról és Ecsedi Báthory Istvánról szeretne írni, különös tekintettel az imádság, az elmélkedés és a meditáció műfajára, kissé megrettentem. Siettem tudtára adni, mennyire járatlan vagyok e terület érdemi kérdéseiben. Az ilyen típusú szövegek retorikai vonatkozásaihoz talán még csak-csak hozzá tudnék szólni, de ami a emelkedettebb részét illeti... Az első pillanattól világos volt számomra, hogy az irodalomtörténeti dolgozatok elkészítésének általános szakmai, technikai, módszertani tudnivalóin túl aligha lehetek hasznára. Végül mégis csak megállapodtunk. Veronika írt, én olvastam, ami tudtunk, megbeszéltünk, elkészült a szakdolgozat. Ha nem is vagyok elmélyült ismerője a kegyességi irodalom, a teológia és a mentalitástörténet rejtelmeinek, abban bizonyos vagyok, hogy Péntek Veronikának érde-

mes foglalkoznia a témával. Hogy ez minél eredményesebb legyen, összeismer tettem az érintett területek avatott szakértőivel, akiktől érdemi segítséget kaphat, például Balázs Mihállyal. (Lehet, hogy Péntek Veronika egyszer Balázs-tanítvány lesz?)

Ki tanár, ki tanítvány, ki kitől mit tanul? A kérdés nem is olyan egyszerű. Én nem voltam tanítványa Balázs Mihálynak. Érdemben nem sokáig lehettem tanára Péntek Veronikának, hiszen hamar „kinőt” engem. Én viszont az ő munkájából sokat tanultam. Többek között ő is megerősített abban, amit egy ideje már sejtettem, de Balázs Mihály már nálam sokkal régebben tudott. A szövegeknek nemcsak retorikai szerkezetük, filológia összefüggéseik és kritikátörténeti tanulságaik vannak, hanem az irodalomtörténeti problémákon messze túlmutató, jó esetben évszázadokon átívelő, sokakat megszólítani képes üzenetük, gondolati tartalmuk is. (Lehet, hogy némely vonatkozásban végül én is Balázs-tanítvány leszek?)

Különösen értékes tulajdonságnak tartom, ha valaki rendelkezik azzal az érzékenységgel és képességgel, hogy egy régi szöveg mondandójának lényegét feltárja és mindenki számára világossá tegye. A „lélek finom rezdülései”, a teológia és a pszichológia határmezsgyéjén szelíden vibráló érzések vagy éppen dühödten kavargó indulatok könnyen beleveszhetnek az irracionalitás ködébe, a transzcendens misztériumába. Ha valaki képes ezek egzakt megragadására, sokat tesz annak érdekében, hogy a régiség értékei ne tűnjenek el az évszázadok homályában, hanem a mai olvasóhoz is utat találjanak. Ezt szeretnénk illusztrálni Péntek Veronika munkásságából vett részletekkel. Készítettünk egy kis összeállítást az eddigi eredményekből, ez következik most e dolgozat II. részében. Innentől kezdve tehát az egyes szám első személy Péntek Veronika.

II. Elmékedési és imádkozási módok a 16. század végén és a 17. század elején

1. Töredelmesség és állhatatosság

Pécsi Lukács fordításos kompilációjának¹ és Ecsedi Báthory István meditációinak² elemzéséhez a következő tételmondat szolgál gondolati alapul: állhatatos töredelmeskedés és imádságos lelkület, és ennek fordított fontosságú összefüggése, az imádságos lelkületben és töredelmességben kiemelt szerepű állhatatosság. A lelki élet e két nagyobb részének van a kegyelemre kevésbé és jobban megnyílt oldala is. A tételmondat alapján az elemzést négy fő szempont szerint végzem. Ezeket a szempontokat a következő rövidítésekkel jelölöm:

¹ Pécsi Lukács ford., *Szent Ágoston doktornak elmékedő, magánbeszélő és naponként való imádsági*, a faksimile szövegét közléteszi KÖSEGHY Péter, kísérőtanulmány URAY Piroska, Bp., MTA Könyvtára–MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 17).

² *Ecsedy Báthory István meditációi*, sajtó alá rendezte ERDEI Klára, KEVEHÁZI Katalin, Bp.–Szeged, MTA Könyvtára–JATE, 1984 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 8).

áT1 a kegyelem nélküli állhatatos lelkiség, töredelmesség

áT2 a kegyelemre megnyílt állhatatos lelkiség, töredelmesség

tÁ1 a kegyelemre megnyílt, vagy kegyelmes állhatatosság

tÁ2 állhatatosság a kegyelemből vélt vagy valós módon kiszorult lelkiségben

A bemutató elemzés során feltáruló lelkiséget a „töredelmesség lelkigyakorlatának” is lehet nevezni. Ez kevésbé előíró és didaktikus, mint például a jezsuita meditációs modellek, viszont a bemutatás mentén létrejövő struktúra, mely az emberi lélekben gyakorlott, és az Istennel való folyamatos kapcsolatoknak egy sokrétű összeállítása, megélhető. A töredelmesség a lélek ráindítása az Istenre. Az imádságos lelkület alapja, kísérője, életben tartója. Beszédaktusai az Istenhez leginkább jellemző odafordulási módokat foglalják magukba. Az elmélkedéseket tartalmazó mű az Isten színe előtt vagy Istenhez beszélve mindezeket a beszédmódokat használhatja.

A szakirodalomból két példát említek az imádkozás és a meditáció megközelítéseire, amelyek bizonyos vonatkozásban hasonlítanak az én elemzésem szempontjaihoz, de különböznek is tőlük. Paul Ricoeur a himnikus, mint kinyilatkoztatási beszédforma kapcsán megállapította, hogy a különböző zoltárformák egységesítő és legmagasabb formája a fohászos zoltár: „A fohászkodás ekkor tisztul ki tökéletesen, ekkor már teljesen érdek nélkül való, hiszen a könyörgés minden sürgető szükségéből feloldódva elismeréssé változik. Így válik a dicsőítés, a könyörgés és a hálaadás hármassága által fohászkodássá az emberi beszéd.”³ Erdei Klára négy pontban vázolja a penitencia ősi pszichológiai–etikai–vallási alapsémáját. Ezek: 1. A bűnös testi, lelki nyomorúságáról vall Isten előtt. 2. Kéréssel, kérdéssel fordul Istenhez. 3. Fordulat: meggyőzi magát az isteni gondviselésről. 4. Az eljövendő kegyelem előérzetében dicsőítés és hálaadás.⁴

A példákban szereplő szempontok részben megfeleltethetők az elemzésem alapjául szolgáló tételmondatokban megfogalmazott összefüggéseknek. Az azonban fontos különbség, hogy az ezeket alkotó, hozzájuk tartozó imaformák szinte mindegyik nagyobb csoportosító szempont halmazában előfordulnak. Ezt főleg a tételmondatban megfogalmazott összefüggés egész életre kiterjedő, változó és megújuló folyamatával lehet magyarázni. Ugyanakkor ez a fejlődési vonal megfelel egy nagyobb meditációs struktúrának, vagy az élet Istenben történő fejlődése főbb irányának. A fohászos imaforma a lelki életben kiemelt állhatatosság leginkább jellemző megszólalási formája. De a kegyelem nélküli töredelmességből a kegyelemre megnyílt ájtatos töredelmeskedés átmeneti helyzetére, az ismétlődő reményben való szólás lehetőségére is jellemző a fohászos hangnem.

³ Paul RICOEUR, *Bibliai hermeneutika*, Bp., Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995 (Hermeneutikai füzetek, 6).

⁴ ERDEI Klára, *Modellfejlődés Ecsedi Báthory István prózájában*, ItK, 86(1982), 620–626.

A meditációról is és a kontemplációról is elmondható, hogy a négy fő elemzési szempont alkotta halmazokban egyaránt előfordulhatnak, mivel a különböző imaformák nem egy-egy elemzési szempontot képviselve jelennek meg:

	áT1	áT2	tÁ1	tÁ2
Meditáció	kérés, könyörgés, bűnbánat, anamnézis	kérés, könyörgés, bűnbánat, anamnézis, hálaadás, dicsőítés, fohász	kérés, fohász, dicsőítés, hálaadás	kérés, könyörgés, bűnbánat, anamnézis
Kontempláció	kérés, könyörgés, bűnbánat, anamnézis	kérés, hálaadás, dicsőítés anamnézis	fohász, dicsőítés, hálaadás, anamnézis	kérés, könyörgés, bűnbánat, anamnézis

A bemutató elemzés során bizonyos értelemben végig az emberi lélek Istenbe való megtérésének módjait jellemzem az elmélkedés, a meditáció és az ima különböző megvalósulásai szerint. Az Isten megismerésének, keresésének biztos, bizonyossággal teljes tudata jellemzi a két részletesebben bemutatandó művet. Az Istenre való meghatározó rátalálás nagyban befolyásolhatja, hogy milyen elmélkedések alakulhatnak ki és fogalmazódhatnak meg egy emberben. De ezek rövidebb vagy hosszabb időn át az élet során egy irányba fejlődhetnek az indulás helyzetétől függetlenül. A fejlődő imaéletet is végigkísérik az imádkozás, az elmélkedés különböző megvalósulási módjai, csak valamelyik a tudatos, töredelmes-séggel teli életben meghatározóvá válhat. Ugyanakkor az emberi élet természetes történései, szakaszai esetleg más-más jellemzőit emelhetik ki az imaéletnek. Ez különösen a nehéz, valamilyen súlyos, nagy állhatatosságot kívánó helyzet esetén lehet jellemző. Ahhoz hasonló helyzetről lehet beszélni akkor, amikor a lélek Istent már majdnem elveszítve, egy még mélyebb megtapasztalását éli meg az isteni misztériumnak. Ilyenkor kell az embernek önmagát a leginkább elengednie, mert a nehéz helyzet, amely az ember korábbi természetes, tiszta örömét megszakította, adja meg a lehetőségét az Isten legsúlyosabb, és egyben, ha az emberi lélek bírja és meri elfogadni, a legfelemelőbb működését lélekben. Viszont azt is látni kell, hogy az Istent őszintén szeretni akaró lélek összességében mindig tudatosan vagy kevésbé tudatosan, de kitételét újra és újra megélve hordozza a határhelyzetet, a nehézségek tapasztalatát, sokszor kiegészülve a nagy erejű örömmel. Az egyik lélek talán a határhelyzet-tudatát, a másik az örömet erősíti fel jobban, amellet éli meg

inkább élete Istentől való áthatottságát. Pécsi Lukács elmélkedésgyűjteményében az elmélkedések sokszor kontemplatív jellege révén a szemlélődve, magasztosan örülni tudó magatartás hangsúlyos, míg Ecsedi Báthory István esetében inkább a folyamatos „nehéz” határhelyzet van jelen.

Az emberi lélek fejlődésében, akármilyen úton, nehezebben vagy könnyebben, tekintve a kevesebb vagy több, az életutat behálózó nehézségekre, a megszülető fohászban érheti el az életre rátaláló és kinyíló, másrészt a halált és a szenvedést kezelni tudó lelki-lehetőségeket. Egy-egy emberi életet más-más módon megélve kísérhetik végig a hibák, tévedések, bajok, nehézségek, szenvedések, és azok megérdemeltségének, elfogadhatatlanságának vagy megérthetlenségének tudata. De akármilyen életutat is folytatva vagy végigjárva el lehet jutni a fohászig, amely a többi imádkozási módot magába foglalva vagy azoktól kísérve, a lélek egy imába zárt lerakása az Isten elé örömben és bánatban is. A meditációk az ilyen kereséstől mentes pillanatokot keresik, hogy a kereső a lelkét valamiképpen letehesse Isten elé vagy Istenbe. A meditáció a lélekben, az imában akar megnyugodni.

Mindezek igazolására ez alkalommal nincs mód hosszabban idézni Ecsedi Báthory István és Pécsi Lukács műveiből, sem kimerítő összehasonlító elemzésekbe bocsátkozni. Mindössze néhány olyan részletet ragadok ki munkásságukból, amelyekkel összefüggésben kettőjük összevetésén kívül érdemes Pázmány Péter *Imádságos könyvére* is kitékinteni. Egy-egy példával szeretném érzékeltetni, hogyan alkalmazom szempontjaimat a szövegekből feltáruló jelenségek leírására és értelmezésére.

2. Ecsedi Báthory, Pécsi, Pázmány

Ecsedi Báthory Istvánnál egy helyen egy hosszabb fohászsort megelőző, többes számban megfogalmazott könyörgések áT1 és áT2 átmenetibe tartoznak. A fohászhoz közelítve megjelennek benne tÁ2-be tartozó mondatok is, melyek megegyeznek a fohászsort kiváltó és előkészítő mondatokkal. A tÁ2 jellegű mondatok megszületése jelen esetben maga után vonja a tÁ1-be tartozó fohászsor létrejöttét. A tÁ2 jellegű mondatokat közvetlenül súlyos dolgokért való könyörgések előzik meg, amelyekben ott van a teljes bizonyosság, de megtörténik a belőle való kibillenés is: „Hogy minden regi beteges te benned meg giogiullionn, az törödött lelek erőssögyk vidamulionn, az fonniat zynn teraitad eröss köziklann, s mindennel erősb fegueress meg maradhassonk, utolso zükségönkbenis.”⁵ A tÁ1-be tartozó fohások tÁ2-be tartozó bevezetőt képző sorai szerepet adnak a hosszú fohászsornak: „Es mikor immar semmi egeb remensegönk ninchenn, uegi előll minket [...] chiak ez maradott uram minekönk az mi sok nyaualyayukban (kiben bizoni elég vagion) hogi chiak te hozdad emelliük felí zemeinkett, es teread figgeztvonn te read igazgassuk az mi könyörgesönket.”⁶ A fohászsor példája is lehet ennek az előtte lévő szövegrészletnek, és innen visszanézve egy elképzelhető hallgatóság előtt is, amely látens jelenlétét a többes szám használata teremti meg.

⁵ ECSEDI BÁTHORY, *i. m.*, 66.

⁶ *Uo.*

Akárcsak Pécsi kompilációjában, a többes szám hosszan való használata Ecsedi Báthorynál is imitálja a többes számban beszélő köré gyűlő hallgatóságot. Azonban az ilyen típusú elmélkedések esetén csak Pécsi ilyen jellegű elmélkedései kapcsán lehet ténylegesen imitált hallgatóságról beszélni, tekintettel a korabeli olvasók befogadására. Tudva azt, hogy a kompiláció elmélkedéseit olvasták, ténylegesen ráruházhatjuk az elmélkedésekre a közösségi jelleget. Ecsedi Báthory István elmélkedő írásai magánhasználatra készültek, és így beszélő és hallgatók együtteséből álló közösségi jelleg nem érvényesülhetett a másokért való és a mások nevében való szólás. Nagy Barna szerint Ecsedi Báthory István prózáját a 16. század végi mentalitás megragadásának lehet tekinteni. A mások helyett szólás ezt szépen kifejezi.⁷ Ezt igazolja a fohászsor néhány részlete: „Aggi igaz tüő lelket giümölchöztesd bennönk agi io míg chendez lelki ismeretet lelki bekesseget, ki te felölled iol ertessen uelönk: kerezteni uigiazast. Engedelmes alazatos ziuett, az kereszteknek zenuedesben bekeuell: mert te mondog uram hogi tenalladneküll semmit nem chelekedhetönk. Közalgessen ell immaron mi hiu Istenönk uronk, az te segicshednek fenies napia lelkönkre testönkre, anni sok uarasok utann [...] Hogi nekönk s nekem büneinket meg bochasd, sok uetkeinket, es oltalmaz eröddel ellenseginktöll, Isteni zent fogadasidert kerönk mi Uronk my zent Istenönk [...] Telhessek fiuy felelemben zeretetben rettegesbenn: teged Istenemet es felebaratomat mint ennen magamat, ismerhesselek az te zent igidnek igaz magiarazattia zerent. Vi ziuet teremchi uram enbennem, es igaz lelket zentlekedet, nychi uram en bennem: Ne uessel uram engem az te zent zined elöll engemet, es az te zent lelketet ne uegied ell en töllem. Add meg uram ennekem az te üdvözitödnök örömett, es minden iora öruendö eross lelekell erösichi meg uram engemet. Vedd el uram Isten rollonk sok Rendbeli ostoridat chiapasidatt, kemeni ostoridnak sulisagit, mutasd hozzam zent zerelmedett, hogi en is tebened az utolso uezett vilagbann eluenn, öruengiek elliek myg neked kedues.”⁸

Érdeemesnek tartom bevonni a vizsgálódásba Pázmány Péter *Imádságos könyvének*⁹ néhány részletét, az általam alkalmazott fő szempontok alapján. Az áT1 és áT2 típusú szövegrészletek mellett szeretném felidézni a gyónáshoz előkészülést szolgáló könyörgéseket.¹⁰ A könyörgések és a kifejezetten didaktikus, előkészítő célú szövegek a jó, tÁ1 egy felszabadult és az élet mindennapi, könnyebb-nehezebb tetteit szabadon és bátran méltató lelkületét kialakító gyónást akarják elérni. A könyörgések segítik azt a lelkületet kialakítani, melyben valaki lassan végiggondolhatja tetteit. A gyónásra való felkészülést segítő könyörgések elmélkedések. A lélek bűnbánata, amely egy ismétlődő, önmagát vizsgáló folyamat mentén nyilvánul meg, nyomatékosan, a lélek egészére kiterjedve időz el egy-egy gondo-

⁷ NAGY Barna, *Tervezet Ecsedi Báthory István műveinek kiadására*, Szeged, JATE, 1972 (Irodalomtörténeti dolgozatok, 90), 111.

⁸ ECSEDI BÁTHORY, *i. m.*, 66–67.

⁹ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv, 1631*, sajtó alá rendezte Sz. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas Kiadó, 2001 (Pázmány Péter művei, 3)

¹⁰ *Uo.*, 204–237.

latnál. A könyörgések tehát elmélkedésekre adnak mintát, a megfelelő gyónásra előkészítve. A tíz parancsolaton alapuló lelki tükör didaktikus segítség át2-ben.¹¹ (A Pécsi-féle kompiláció másokhoz szóló didaktikus elmélkedéseit is át2 típusú szövegeknek vettem.) A lelki tükör megadja és felhívja a figyelmet arra, mely dolgokat kell a hívőnek végiggondolnia. E gondolatsor mentén játszódhat le a könyörgésekben megmutatkozó és példázott, a lelkiismeretet vizsgáló elmélkedés. Pázmány az elmélkedés hogyanjára és egy tanácsolt gondolatmenetre is példát ad a lélek készülődésére vonatkozólag. Az előkészítő könyörgéseket leginkább úgy lehet jellemezni, hogy tudatos bűnbánatok tartása át1-ben, de úgy, hogy az elmélkedő biztosra veheti Isten jelenlétét, figyelmét.¹² Így nagyban hasonlítanak Ecse-di Báthory István harmadik caputjához. A könyörgések nemcsak példát adnak az elmélkedő bűnbánatára, hanem ahogy a hívő elolvasta ezeket a konkrét szövegeket, azok segíthették, hogy a bűneivel igazán szembe tudjon nézni. A lehetséges problémákat kimondó szövegek segíthetnek a hibákat felvállalni. Törekvést adhatnak az emberek szívébe, hogy Isten kegyelmét minél gazdagabban elnyerhessék a gyónás szentsége révén.

Pázmány I. könyörgése nagyon szépen mutatja az ismétlődő bűnbánati cselekvéseket, melyek rövid elmélkedésekkel társulnak, és összességükben egy hosszú elmélkedés-láncot összegeznek. Végül a tudatos bűnbánat át1-ben átvált abba az állapotba, amikor az ember Istenhez méltatlannak véli magát és elszörnyülködik önmaga felett, a tudott és lehetségesnek vélt kegyelemtől a tisztulási szándék ellenére is messzebb érzi magát: „Oh én átkozott vakságom! Oh oktalan állathoz hasonlított értelmem; [...] oh átkozott, és örök kárhozatra méltó szemtelenség! Oh iszonyú, és halhatatlan bolondság.”¹³ Fontos kiemelni, hogy közben folytatódik az Isten jelenlétében biztos bűnbánat megtartása. Majd a könyörgés át1-ből átjut át2-be, a tudatos bűnbánat hangja átvált a kegyelemre már bátrabban megnyílt lélek könyörgésére: „noha rettent engem sok gonoszságom, de bátorít és bíztat a te nagy kegyelmességed.”

A további könyörgésekről elmondható, hogy egy részük át1-ben Isten előtt nagyban megalázkodó, a kért kegyelemre kinyújtani nem merő állapotot képviseli. A szövegek másik része át2 küszöbének tekinthető. Ha visszaemlékezésként van is jelen át1 állapota, annak tudata a lélekben még szinte jelen van, nagyon új még a kegyelem megújuló reménye.

A Pécsi Lukács kompilációjának harmadik részéből kiemelt, át2-be sorolható didaktikus elmélkedések mellé állítható az *Imádságos könyv* kilencedik részéből *A Gyónáshoz mint kellyen készülünk* és az *Intés a Gyakran Gyónásra* című tanácsadó szövegek.¹⁴ A didaktikus rövid elmélkedések a másokért szóló imádság egyfajta megformálódásának tekinthetők át2-ben, de Pázmány két fent említett szövegéről ez nem, vagy csak nagyobb távolságból mondható el. Az egyéni átéltsé-

¹¹ *Uo.*, 222–230.

¹² *Uo.*, 204–216.

¹³ *Uo.*, 206–207.

¹⁴ *Uo.*, 217–221.

get, a tÁ1-en és tÁ2-ön való átjutást, azok megtapasztalását ugyanis kevésbé érzéketlenül láthatjuk meg ezekben a szövegekben. Azonban ettől függetlenül a didaktikus szövegek írója megmutatja, hogy önálló, gazdag lelkeséget kell hordoznia, és innen tekintve az előíró szövegek, melyeknek nagy háttértudást és tapasztalatot kell magukba rejteniük, igazolják, hogy felfoghatóak másokért való szóbeli tett-ként. Azért kell Pázmány e szövegeit távolabb elhelyezni a másokért való könyörgés más módon történő megnyilvánulásaitól, mert kevésbé hordozzák a személyes átéltséget. A személyes átéltség explicitebb megnyilvánulása közelebb viszi az ilyen típusú szövegeket az elmélkedéshez. Másrészt a korábbi meditatív és összetettebb elmélkedéseket kifejező egységek szólója, szólói megkaphatják ezt a másfajta beszédmódot. Addig Pázmány e szövegeinek beszélője kapcsán kevésbé lehet állítani, hogy a könyörgéseket személyesen átélő szóló vált át a tisztán didaktikus hangra. Ugyanakkor mégis erről van szó, de az előző mondatban tett állításom azért tud helytálló lenni, mert a kilencedik rész is az egész imakönyven belül még egy fokkal (a többi részhez képest) tudatosabban megszerkesztett részt alkot. Attól függetlenül, hogy egy személy írja vagy szerkeszti egybe a különböző szövegeket, nem igazán annak a személyes fejlődési vonalát rekonstruálhatjuk, hanem inkább azt, hogy egy mások számára tudatos hatás elérése céljából összeállított, különböző szövegekből szerkesztett sorozatról van szó.

Pécsi Lukács kompilációjának tanító célzatú szövegei nem ennyire nyíltan didaktikusak, mint az említett két Pázmány-szöveg. A didaktikus szöveg szólóját a kompilációban még azonosíthatjuk más jellegű elmélkedések szólójával, azon az alapon, hogy sok minden beleférhet egy egyén lelki életébe. Ezért, mivel a didaktikus jellegű egységek is az elmélkedés személyesebb körében maradnak, könnyebben állítható, hogy azok a másokért való szólás másfajta megnyilvánulásai. Pázmány két didaktikus szövege kifejezetten tanítani akar. Pázmány szövegei kapcsán is meg lehet fogalmazni, hogy a másokért való imádkozás megnyilvánulásai. De ez már egy nagyon emelt megnyilvánulása ennek, hiszen mások célját, érdekeit kívánta szolgálni ezzel a résszel és a könyvvel is. A tÁ1-ben elő lélek átT2-ben történő szolgálatáról van szó. Pécsi fordításos kompilációjára egy ilyen tudatos hatásmechanizmus kevésbé ruházhatunk rá, de éppen a személyes elmélkedések és a didaktikus szövegrészletek hiánya segíthette azt észrevenni, hogy a sokat megélt lélek már ilyen módon is tud elmélkedni, hogy közben másokhoz is szól azok érdekében.

3. Egyén és közösség

Röviden arra is szeretnék utalni, hogyan viszonyult Pécsi Lukács és Ecsedi Báthory István a maga művéhez. Megnyilatkozásaikból kitűnik egyén és közösség viszonya, a személyes vallásosság és a nemzet egészét érintő történelmi helyzet összefüggései.

Pécsi Kutassy pécsi püspöknek ajánlotta a kompilációt, és egyben az ő oltalmát kérte fordítása érdekében az irigyei ellen. Ecsedi Báthory is hasonlóan szerényen értékelve fohászkodó és meditatív írásait, imádságait, kér minden keresztényt, hogy

meg ne rágalazzák azért, amit írt, hiszen azt is csak Isten kegyelméből tehetta. (Tehát már azért sem lehetnek elítélendőek.) Az újbóli átírások elsősorban nem egy kiformált vallásos irodalmi mű létrejöttét szolgálhatták, hanem, mint ahogy Erdei Klára megfogalmazta, Ecsedi Báthory István esetében egy életművön belül történt meg a továbbhaladás egy meditációs vonalon, ahogy Ecsedi Báthory élete felén át gyakorolta, folytatta és fejlesztette Istennel való kapcsolatát az íráson, az írás gyakorlásán keresztül. Az írásból következő konkrét megformáltság, szókapcsolatok, mondatok, gondolatok leírása, megalkotása, a folyamatos Isten szerinti élés kívánása oda vezethettek, mintha a dolgok megfogalmazásukkal meg is valósultak volna a leírás jelenében, elősegítve az írás nélküli állapotok Istenbe emelését. Pécsi nyíltan leírja, hogy mások üdvét szolgáló fordítását önmaga üdvösségéért is cselekedte, az Istent kívánta szolgálni azzal, hogy másokat feléje kívánt segíteni. Önmagát, és hogy mások számára készítette fordítását, másokat is Isten kezébe ajánl. Másokért és önmagáért való kegyességi tettként lehet a fordítást értékelni. Az olvasóktól úgy kér „köszönetet”, hogy amikor itthagya ezt a világot, könyörögjenek lelkéért, és úgy zárja ajánlását, hogy ő is másokat Isten kezébe ajánl. Pécsi olvasóit ajánlja fel Istennek, Ecsedi Báthory hozzátartozóit, hazáját, az egész keresztény egyházat. Mivel Pécsi csak az ajánlásban szólal meg önállóan, a magyarság korabeli nehéz helyzetét konkrétan itt hozza elő, okként a könyörgés szükségességére. Pécsi Lukács is és Ecsedi Báthory István is az imádkozás szükségességével foglalkozó írásában alapvetőnek tartja a szüntelen imádságos lelkületre való törekvést. Az imádságos lelkület kimondatlanul is az elmélkedésre, a meditációra utal, mert az egész embert betöltő állhatatos lelkület sokkal összetettebb, mint egy zárt, rövidebb ima.

Végezetül feltehetjük a kérdést: a mai olvasók számára, függetlenül a vizsgált művek irodalomtörténeti szerepétől, kegyességi irodalomként hogyan használható Pécsi Lukács és Ecsedi Báthory István műve? A mindenkori olvasótól függ, hogy mennyire tudja befogadni tisztán kegyességi olvasmányként a régiség kapcsolódó munkáit, az adott esetben Pécsi fordítását és Ecsedi Báthory kegyességi írásait. A vallási olvasmányokban mindig ott van az a lényeg, amelynek kimondása, leírása korokon át tud hatni. Ettől függetlenül a valamelyest régiesnek mondható nyelvezet, Pécsinél a túlvilág teljesen fölszabadult részletes ábrázolása, a menekülés a teremtett világtól mint rossztól, a mai olvasó lelkiség-gyakorlásával talán kevésbé egyeztethető össze. Véleményem szerint Ecsedi Báthory meditatív írása inkább szolgálhat ma is kegyességi olvasmányként mások számára. Munkája tanúságtétel arról, hogy miért fontos a teljes hitre törekvés, s hogy milyen megnyilvánulásai lehetnek az igaz hitre törekvésnek. Az olvasók egyéniségétől és a saját hitéletük milyenségétől függ, hogy mit és mennyit tudnak elfogadni, használni Ecsedi Báthory István nehéz súlyú írásaiból. Nagyon gazdag és összetett egészében mutatja meg az ember életét és az Istenhez való fordulását. Szinte mindenféle hangnemet megszólaltat, így bárki a mai olvasók közül hiteles, építő elmélkedéseként olvashatja. A két elmélkedési művön át bőségesen árad felénk a Szentírás,

mely minden kor emberéhez szólva, mindig és hozzánk szólva is „erősíti” Pécsi Lukács és Ecsedi Báthory István kegyességi műveit. Így ebben az értelemben e régi szerzőket is tekinthetjük közvetítőknak, tanároknak, és mind-azon olvasóikat tanítványaiknak, akik nyitottak az ő személyiségükön átszűrűt üzenet befogadására.

István Bartók – Veronika Péntek

PROFESSORS, STUDENTS, CENTURIES

In the first part of this work, István Bartók examines connections between professors and students, remembering the start of Mihály Balázs's career in the seventies and the start of Veronika Péntek's career in 2005. In the second part, samples of Veronika Péntek's recent work are given.

The paper discusses Péntek's viewpoints for the analysis of the devotional literature of the 16-17th-century. She compares works of Lukács Pécsi, István Ecsedi Báthory and Péter Pázmány, and sums up the main generic and content-related characteristics of meditation and prayer.